

Incluziune socială și pe piața muncii a persoanelor vârstnice

VICTORIA STOICIU

Martie 2015

- Deși România a înregistrat evoluții pozitive în ultimii 10 ani în ceea ce privește incluziunea socială a vârstnicilor, rata vârstnicilor supuși riscului de sărăcie sau care suferă de privațiuni materiale severe este printre cele mai mari din Uniunea Europeană. Evoluțiile pozitive de ansamblu pe care le-a înregistrat România ascund diferențe foarte mari între diverse categorii de vârstnici, în funcție de statutul ocupațional.
- Per ansamblu, situația pensionarilor e cea care a cunoscut cea mai accentuată ameliorare din 2007 până în prezent. Cu toate acestea, un sfert din numărul total de pensionari au pensii sub pragul sărăciei (calculat de INS), iar în interiorul categoriei pensionarilor există segmente extrem de vulnerabile social.
- Rata persoanelor vârstnice salariate în risc de sărăcie a scăzut simțitor în ultimii 5 ani, fiind foarte aproape de media europeană. În cazul persoanelor ocupate ne-salariate – a lucrătorilor pe cont propriu și a lucrătorilor casnici - tendința a fost fie de stagnare, fie de creștere a sărăciei. Această situație accentuează faptul că în România statutul de persoană ocupată nu reprezintă o garanție pentru o viață decentă sau pentru ieșirea din situația de excluziune socială.
- Calitatea joasă a ocupării din România, în special în rândul vârstnicilor, poate fi un posibil factor ce explică ieșirea la pensie. Majoritatea persoanelor vârstnice sunt ocupate în agricultură sau sunt lucrători casnici neremunerați, categorii ocupaționale a căror situație economică este mai proastă decât cea a pensionarilor.
- Creșterea gradului de ocupare a persoanelor vârstnice nu este suficientă pentru a produce o îmbunătățire a condiției socio-economice a vârstnicilor, dacă nu este însoțită de o creștere a calității ocupării, prin deplasarea accentului dinspre ocuparea de tip lucrător casnic sau lucrător pe cont propriu în agricultură către locuri de muncă salariate.

Cuprins

Introducere.....	1
1. Includiunea socială a persoanelor vârstnice.....	1
1.1 Evoluții pozitive, dar insuficiente.....	1
1.2. Măsuri de scădere a sărăciei în rândul pensionarilor.....	2
1.3. Categoriile vulnerabile de pensionari.....	4
1.4. Sărăcie și excludiune socială a vârstnicilor ocupați pe piața muncii.....	5
2. Accesul vârstnicilor pe piața muncii	6
2.1. Populația vârstnică – rată a ocupării prea mică și în scădere.....	6
2.2. Vârstnici ocupați pe piața muncii - prea puțini salariați.....	7
2.3. Vârstnici pe piața muncii - prea mulți vârstnici ocupați în agricultură	8
2.4. Inactivitatea în rândul vârstnicilor	8
Concluzii.....	10

Introducere

Conform ultimului recensământ din România, efectuat în 2011, persoanele în vârstă de 65 ani și peste reprezintă 16,1% din totalul populației¹. Un raport al Comisiei prezidențiale estimează că cele cinci milioane de persoane de 65 de ani și peste vor reprezenta la mijlocul secolului 30 % din populația țării, de trei ori mai mult decât la începutul anilor 1990 (Administrația Prezidențială, 2009).

Îmbătrânirea este, de regulă, asociată cu o reducere a activității sau intrare în inactivitate, o dependență mai mare de serviciile medicale și sociale și, adesea, de o precarizare a situației materiale. Acest lucru are implicații atât economice, cât și asupra modului de organizare și funcționare a societății.

Acest material îți propune să faci o scurtă radiografie a situației vârstnicilor din România. Analiza care urmează se va axa pe situația materială a vârstnicilor și situația acestora din punct de vedere al incluziunii sociale, precum și pe chestiunea accesului vârstnicilor pe piața muncii.

1. Incluziunea socială a persoanelor vârstnice

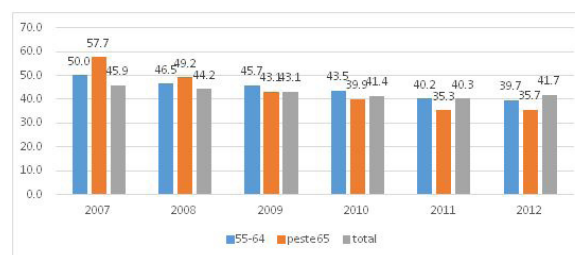
Contrar discursului public, care portretizează vârstnicii și pensionarii ca fiind categoria cea mai vulnerabilă a societății, situația vârstnicilor din România, raportată la cea a altor categorii de vârstă, nu este cea mai dezavantajoasă. Rata de sărăcie sau excluziune socială în rândul persoanelor vârstnice este mai mică în comparație cu alte categorii defavorizate. Comparativ cu tinerii cu vârsta sub 25 de ani sau, adesea chiar cu marea majoritate a populației, persoanele vârstnice au un nivel de trai ceva mai bun. Dar acest lucru nu înseamnă că sărăcia nu este o problemă în rândul vârstnicilor – din contra, proporția bătrânilor printre săraci este destul de mare datorită numărului ridicat de pensionari cu venituri mici și foarte mici (Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice, 2013). De asemenea, în interiorul categoriei mai largi a vârstnicilor există sub-categorii care necesită o atenție aparte, care sunt deosebit de vulnerabile, fiind supuse riscului excluziunii sociale. De exemplu, femeile în vârstă sunt

mult mai afectate de sărăcie decât bărbații: în 2013, 38,8% din bărbații cu vârsta de peste 65 de ani erau expuși riscului sărăciei sau excluziunii sociale, față de 39% femei. Riscul de sărăcie și excluziune socială este mai mare în cazul vârstnicilor singuri: una din trei persoane din această grupă de vârstă se află sub incidența acestui risc².

1.1 Evoluții pozitive, dar insuficiente

Comparativ cu alte state din Uniunea Europeană, situația bătrânilor din România este printre cele mai precare – țara noastră se situează la coada clasamentului, după Bulgaria și Lituania, în privința gradului de sărăcie și excluziune socială a vârstnicilor. Rata persoanelor expuse sărăciei este dublă față de media Europeană (18% pentru persoane de peste 65 de ani în 2013, conform Eurostat). Cu toate acestea, în ultimii 5 ani, situația bătrânilor din România a cunoscut o îmbunătățire accentuată. Dacă până în anul 2009 ponderea persoanelor vârstnice care erau supuse riscului de sărăcie era superioară mediei naționale, din 2009 această tendință a fost treptat inversată. Îmbunătățirea cea mai semnificativă o regăsim la categoria de vârstă de peste 65 de ani, categorie în rândul căreia riscul de sărăcie a scăzut de la 65% în 2007 la 35% în 2013! De asemenea, venitul median al persoanelor de peste 65 de ani a crescut spectaculos din 2008 încolo, ajungând de la 75% în 2007 la 1,04% din venitul median al persoanelor din categoria de vârstă 0-64 de ani.

Grafic 1. Persoane expuse riscului de sărăcie, %, pe categorii de vârstă

Sursa: Eurostat

Aceeași evoluție pozitivă ne-o indică și evoluția ponderii persoanelor vârstnice care suferă de privațiuni materiale severe. Între 2007 și 2013, procentul persoanelor de peste 55 de ani care suferă

1. http://economie.hotnews.ro/stiri-finante_banci-15122357-recensamantul-populatiei.htm

2. http://economie.hotnews.ro/stiri-finante_banci-13620098-analiza-imbatrănirea-romaniei-cateva-date-grafice-cifre.htm

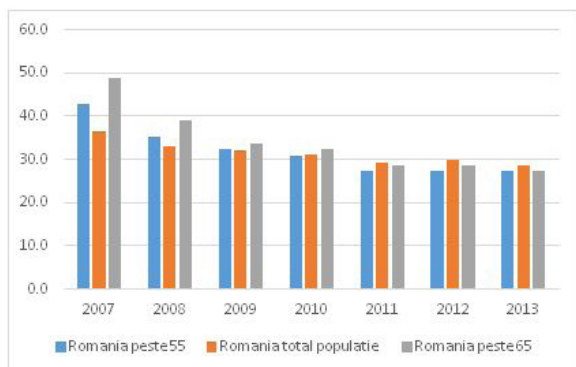

de privațiuni materiale severe a scăzut de la 42,9% la 27,3%, iar al celor de peste 65 de ani – de la 48,9% la 27,5%. Aceasta reducere este mai puternică decât în cadrul populației totale, unde diminuarea a fost de doar 8 puncte procentuale (față de 16 în cazul vârstnicilor de peste 55 de ani și 20 în cazul celor de peste 65 de ani). De asemenea, este o tendință inversă față de media UE, unde rata persoanelor de peste 55 de ani suferind de privațiuni materiale severe fie a scăzut doar nesemnificativ (în UE 27 de la 8,4% în 2007 la 8,1% în 2012 pentru categoria de vârstă 55+ și de la 8,6% la 6,9% pentru cei de peste 65 de ani), fie a crescut (în UE 15 de la 3,8% la 5,2% pentru 55+ și 3,8% la 4,4% pentru 65+).

Trebuie menționat, totuși, că în multe din statele din Europa Centrală și de Est rata celor de peste 55 de ani, suferind de privațiuni marțiale severe a scăzut semnificativ din 2007 până în 2013 - de la 64% la 49% în Bulgaria, de la 23% la 14% în Polonia și de la 15% la 10% în Slovacia.

Ca și în cazul indicatorului numit risc de sărăcie și excluziune socială, și în cazul privațiunii materiale severe, în pofida evoluției pozitive România se situează pe locul doi în UE în ceea ce privește rata vârstnicilor afectați de privațiuni materiale severe, fiind depășită doar de Bulgaria și, în unii ani, de Letonia.

Grafic 2. Rata celor suferind de privațiuni materiale severe în România

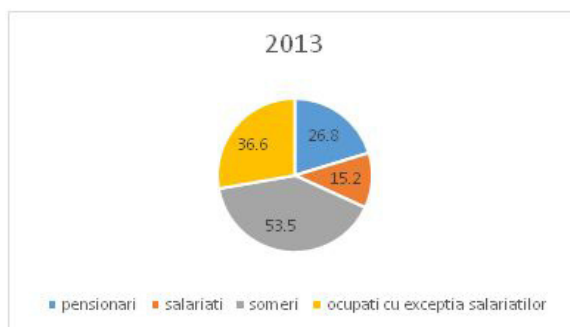

Sursa: Eurostat

Categoria persoanelor de peste 55 de ani include atât persoane ocupate pe piața muncii, cât și pensionari și, desigur, șomeri. Se cuvine să distingem între diversele categorii, întrucât situația lor în ceea ce privește privațiunile materiale severe este foarte

diferită, iar factorii care au dus – atunci când e cazul - la o ameliorare a situației social-economice diferiți în cazul pensionarilor și, respectiv, a șomerilor sau persoanelor ocupate. Mai jos, graficul ne prezintă o distribuție pe categorii în funcție de statutul ocupațional a persoanelor de peste 55 de ani care suferă de privațiuni materiale severe:

Grafic 3: Ponderea persoanelor de peste 55 de ani care suferă de privațiuni materiale severe, în funcție de statutul ocupațional

Sursa: Eurostat

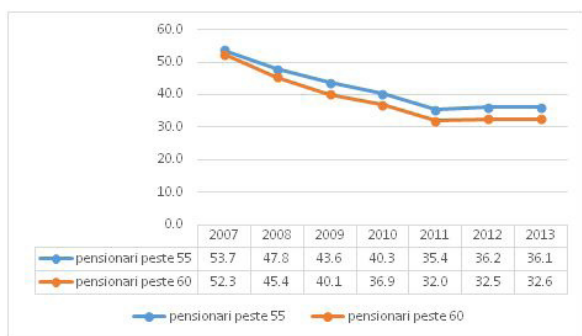
Se poate observa cu ușurință că persoanele de peste 55 de ani care sunt salariați sunt cel mai puțin afectate de privațiuni materiale severe, fiind urmate imediat de pensionari. Ponderea salariaților de peste 55 de ani care suferă de privațiuni materiale severe e de aproape două ori mai mică față de media națională, în timp ce pensionarii de peste 55 sunt doar ușor sub medie (26,8 față de 28,5% total populație). În schimb, situația este mult mai rea în cazul celor care sunt ocupați, dar nu sunt salariați (și asupra acestui aspect vom reveni în secțiunile următoare) și deosebit de gravă în cazul celor care sunt în șomaj. Această situație extrem de diferită în rândul categoriei persoanelor ocupate scoate în evidență nu doar precaritatea ocupării în România, ci și faptul că nu orice fel de ocupare reprezintă, în mod automat, o ieșire din sărăcie și calea spre un trai decent. De asemenea, relevă faptul că pensionarea aduce cu sine un trai mai bun decât calitatea de persoană ocupată pe piața muncii, atunci când avem de-a face cu lucrătorii pe cont propriu sau lucrătorii casnic.

1.2. Măsuri de scădere a sărăciei în rândul pensionarilor

Datele Eurostat ne arată că ponderea vârstnicilor de

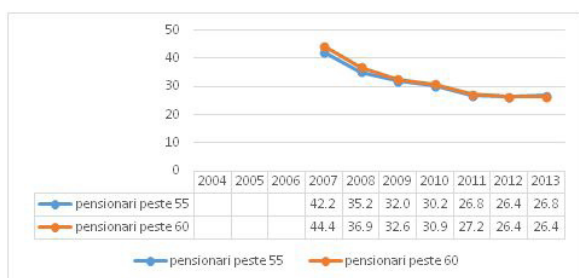
peste 55 de ani care sunt pensionați și care suferă de privațiuni materiale severe a scăzut de la 42,2% în 2007 la 26,8% în 2013, în timp ce rata vârstnicilor pensionați supuși riscului de sărăcie și excluziune socială a scăzut de la 53,7% în 2007 la 36,1% în 2013. Categoria vârstnicilor trecuți de 55 de ani care sunt pensionați este de departe categoria ocupațională care a înregistrat cea mai semnificativă îmbunătățire a indicatorilor sociali – scăderea ratei de sărăcie și a ratei celor ce suferă de privațiuni materiale a depășit 15 puncte procentuale în intervalul 2007-2013. Prin comparație, salariații de peste 55 de ani au cunoscut scăderi de aproximativ 5-7 puncte procentuale, în timp ce situația celor ocupați, dar ne-salariați fie a stagnat (în cazul celor de peste 55 de ani), fie s-a înrăutățit (în cazul celor de peste 60 de ani).

Grafic 4: Evoluția ratei de sărăcie și excluziune socială a vârstnicilor de peste 55 și de peste 60 de ani care sunt pensionați

Sursa: Eurostat

Grafic 5. Evoluția ratei vârstnicilor pensionați de peste 55 și de peste 60 de ani care suferă de privațiuni materiale severe

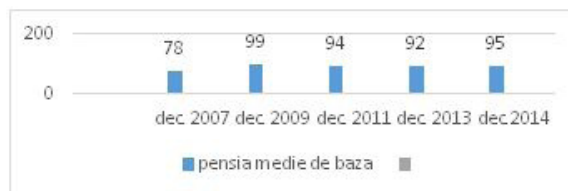
Sursa: Eurostat

Această ameliorare a situației pensionarilor a fost posibilă datorită creșterilor substanțiale ale pensiei medii în intervalul 2007-2009 și introducerii pensiei minime garantate în 2009 (prin OUG nr.6/2009).

Dublarea valorii pensiei medii în intervalul 2007-2009 a fost posibilă cu prețul transformării surplusului înregistrat de bugetul de pensii în deficit - 13 miliarde în 2011 (Zaman, 2013), în schimb a avut un impact social indiscutabil pozitiv. Conform datelor INS, numărul total al beneficiarilor prevederilor privind instituirea pensiei sociale minim garantate, în trimestrul I din 2014, a fost de 482.200 de persoane, din care 359.800 persoane din sistemul asigurărilor sociale de stat (reprezentând 77% din totalul pensionarilor din această categorie), 122.400 de persoane din rândul pensionarilor proveniți din fostul sistem pentru agricultori - 23% din totalul acestora (Andanut, 2009).

Ameliorarea s-a tradus și printr-o creștere a puterii de cumpărare a pensionarilor, chiar dacă în intervalul 2010-2012 pensiile nu au fost indexate și puterea de cumpărare a înregistrat mici variații în jos față de 2009. Mai jos datele arată evoluția puterii de cumpărare a pensiei medii și a pensiei pentru limită de vârstă prin raport cu luna octombrie 2009. Tot pozitivă a fost și evoluția ratei de înlocuire pensie medie-salariu mediu net: de la 41% în 2007 la 46% în 2013.

Grafic 6. Evoluția puterii de cumpărare a pensiei prin raport cu luna octombrie 2009

Sursa: CNPV

Cu toate acestea, România are una dintre cele mai mici pensii de stat din UE și una dintre cele mai mici rate de înlocuire (raportul salariu-pensie) (Andanut, 2009). În plus, trebuie menționat faptul că toate cifrele descrise mai sus (raportul pensie-salariu, evoluția puterii de cumpărare) se referă la valorile medii ale pensiei, care sunt obținute prin includerea în calcul atât a pensiilor foarte mici, cât și a pensiilor mari, așa zise "de lux". Datele referitoare la distribuția veniturilor din pensii și gruparea pensionarilor după categorii de venit ne arată că foarte mulți pensionari sunt supuși riscului sărăciei și constituie categorii vulnerabile. În anul 2009, 81% din totalul pensionarilor (3,9 milioane) aveau pensii mai mici de 1000 RON pe lună și doar 44.000 (0,9%)

de pensionari aveau pensii mai mari de 2.000 RON pe lună (Andanut, 2009). Această distribuție demonstrează o polarizare foarte mare a veniturilor, care presupune, în practică, un nivel de precaritate și sărăcie pentru marea majoritate a pensionarilor, pe care valorile medii statistice prezentate mai sus nu reușesc să îl surprindă decât parțial.

1.3. Categoriile vulnerabile de pensionari

Raportarea la valorile statistice medii camuflează existența unor categorii de vârstnici sau pensionari deosebit de afectați de riscul sărăciei sau excluziunii sociale. În anul 1997, 29% din totalul pensionarilor (reprezentând 1.345.000 persoane) aveau pensii mai mici decât pragul sărăciei. Conform calculului Consiliului Național al Persoanelor Vârstnice, în luna septembrie 2014, un procent de 25%, din pensionari, adică 1.329.000 de persoane, aveau pensii sub valoarea coșului de consum lunar (444 RON)³ și aproximativ 40% (2 milioane de persoane) aveau pensii sub valoarea nivelului minim de subzistență (587 RON)⁴.

Cei pensionați la limită de vârstă sunt, procentual, cei mai puțin afectați, deși în cifre absolute ei reprezintă marea majoritate a pensionarilor săraci. Pensionarii pe caz de invaliditate, cei pensionați anticipat parțial și cei cu pensii de urmași care au pensii sub valoarea coșului zilnic de consum sau sub valoarea nivelului minim de subzistență sunt, ca procent, de aproape 2 ori mai mulți față de medie.

3. Valoarea coșului de consum lunar al pensionarului singur, total țară, calculat la prețurile lunii iulie 2014, comunicat de Institutul Național de Statistică. Valoarea nivelului minim de subzistență și a nivelului minim de trai decent, total țară, pentru pensionarul singur, calculat la prețurile lunii septembrie 2014, comunicat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții

4. Valoarea nivelului minim de subzistență și a nivelului minim de trai decent, total țară, pentru pensionarul singur, calculat la prețurile lunii septembrie 2014, comunicat de Institutul de Cercetare a Calității Vieții

Tabel 1: Gruparea pensionarilor de asigurări sociale de stat și agricultori pe niveluri de pensii și pe categorii, septembrie 2014

		Sub valoarea coșului de consum lunar: 444 lei	Sub valoarea nivelului minim de subzistență: 587 lei
Total asigurați	5.187.686	1.329.340 25,62%	2.054.102 39,60%
Cu pensie pentru limită de vârstă	3.799.605	751.510 19,78%	1.162.230 30,59%
Cu pensie anticipată	19.789	203 1,03%	694 3,51%
Cu pensie parțial anticipată	93.555	23.05 25,02%	47.609 50,89%
Cu pensie de invaliditate	699.050	186.748 26,71%	379.050 54,22%
Cu pensie de urmaș	575.026	366.813/ 63,79%	463.858 80,67%
Cu ajutor social	661	661 100%	661 100%

Sursa: CNVP

Un caz deosebit de grav din perspectiva incluziunii sociale îl reprezintă situația pensionarilor agricultori – foști membri ai cooperativelor agricole de producție din perioada anterioară anului 1989. Numărul acestora s-a diminuat de trei ori în decursul a 15 ani, din cauza deceselor care generează ieșiri din sistem, fără noi intrări. În septembrie 2014, numărul pensionarilor agricultori a ajuns la jumătate de milion, față de 1,7 milioane în 2000 și 852.000 în 2008 (Administrația Prezidențială, 2009). Cu toate că pensiile agricultorilor au crescut în ultimii ani, 98% dintre pensionarii agricultori au pensii sub valoarea nivelului minim de subzistență.

Tabel 2. Pensionari agricultori pe categorii de pensii

Total pensionari agricultori	502.39
Pensionari agricultori cu pensii sub valoarea coșului de consum lunar (444 RON)	428.731 (85,26%)
Pensionari agricultori cu pensii sub valoarea nivelului minim de subzistență (587 RON)	493.068 (98,06%)

Sursa: CNVP

Excluziunea socială a vârstnicilor are și o puternică componentă de gen. În cazul pensionarilor de peste 65 de ani, rata persoanelor în risc de sărăcie era în anul 2013, conform Eurostat, de 8,5% în cazul bărbaților, iar în cazul femeilor – de 17,1%, dublu față de bărbați. Cel mai probabil, această diferență este cauzată atât de remunerarea mai slabă a femeilor, care se reflectă în dimensiunea pensiei, cât și de faptul că femeile se pensionează mai devreme, astfel încât pensia de care beneficiază este, proporțional, mai mică.

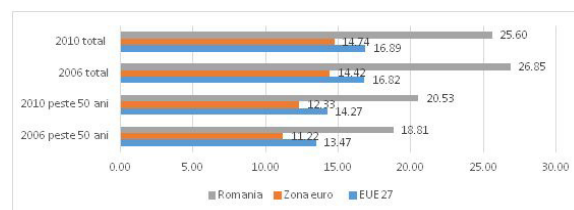
1.4. Sărăcie și excluziune socială a vârstnicilor ocupați pe piața muncii

Așa cum am arătat și mai devreme, situația vârstnicilor care nu sunt pensionați diferă foarte mult în funcție de statutul lor pe piața muncii. În mod previzibil, situația cea mai rea este cea a șomerilor. Dar nici statutul de ocupat nu oferă protecție împotriva sărăciei sau a privațiunilor materiale – situația persoanelor ocupate salariate este foarte diferită și mult mai bună decât cea a persoanelor ocupate, dară fără a avea statutul de salariat (lucrători pe cont propriu sau lucrători casnici).

Statisticile ne arată că atunci când sunt salariați și au un salariu - ceea ce se întâmplă la mai puțin de un sfert din populația cu vârsta între 55-64, persoanele vârstnice nu diferă sub aspectul veniturilor de populația totală, ba chiar o duc ceva mai bine. Câștigul median orar al celor de peste 50 de ani era de 2,26 euro/pe ora în 2010, peste venitul median național (de 1,66), peste venitul angajaților cu vârsta între 30-49 (1,95) și peste cel al angajaților sub 30

de ani (1,70). De asemenea, procentul celor cu salarii mici și cu vârsta peste 50 de ani este sub media națională, care e trasă în sus de salariile mici pe care le câștigă tinerii la începutul carierei. În schimb, este neliniștitor că procentul persoanelor care au peste 50 de ani și au câștiguri mici e în creștere – în 2010, el era mai mare decât în 2006 cu aproximativ 2 puncte procentuale, în timp ce tendința generală la nivel național a fost de ușoară scădere a procentului celor cu salarii mici.

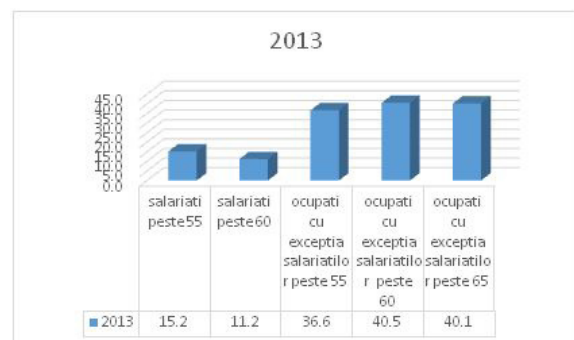
Grafic 7: Persoane peste 50 de ani cu venituri mici (low earners), %, România, UE 27 și statele din zona Euro

Sursa: Eurostat

Diferența uriașă dintre statutul socio-economic al vârstnicilor salariați față de cea a vârstnicilor ocupați, dar ne-salariați se reflectă în variația foarte mare, în funcție de statutul ocupațional, a celor afectați de privațiuni materiale severe. Diferențele dintre salariați și nesalariați deprivați material sever merg până la dublu, iar în cazul persoanelor de peste 60 de ani procentul celor ce suferă de privațiuni materiale severe e chiar de 4 ori mai mare în cazul ne-salariaților decât în cazul salariaților! Acest lucru subliniază importanța deținerii unui loc de muncă salariat în depășirea riscului de sărăcie și marginalizare socială.

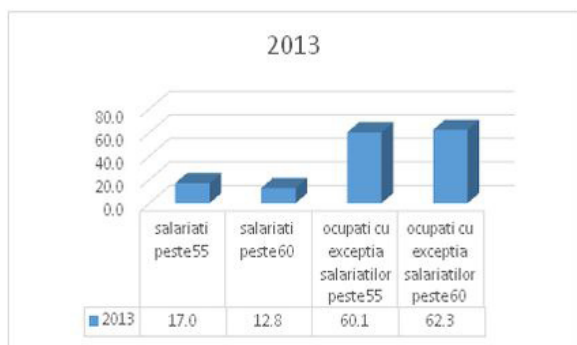
Grafic 8: Rata vârstnicilor suferind de privațiuni materiale severe în funcție de vârstă și statutul ocupațional

Sursa: Eurostat

Aceeași situație o regăsim și în cazul indicatorului de sărăcie și excluziune socială, unde situația salariaților diferă radical față de cea a persoanelor ocupate ne-salariate. Ponderea persoanelor afectate de riscul de sărăcie și marginalizare care sunt ocupate, dar ne-salariate este de trei sau chiar aproape patru ori mai mare decât în cazul persoanelor salariate. Mai mult decât atât, în timp ce situația salariaților a cunoscut o îmbunătățire în intervalul 2009-2013, așa cum ne-o indică datele Eurostat, rata excluziunii sociale a persoanelor salariate de peste 55 scăzând de la 21,2% la 17%, în cazul persoanelor ocupate ne-salariate de peste 55 de ani procentul a rămas constant (60%), iar la cele de peste 60 de ani a crescut destul de mult – de la 54,7% la 62,3%. Cu alte cuvinte, problema sărăciei persoanelor ocupate, dar ne-salariate de peste 55 și în special de peste 60 de ani este o problemă persistentă, care în pofida creșterii economice din ultimii ani, nu dispare și nu se atenuează. Din contra, pare a se agrava o dată cu trecerea timpului, indicând că e nevoie de politici speciale și măsuri care să vizeze această categorie de populație.

Grafic 9. Rata vârstnicilor supuși riscului de sărăcie și excluziune socială în funcție de vârstă și statutul ocupațional

Sursa: Eurostat

Această stare de ocupare precară, corelată puternic cu niveluri ridicate de sărăcie poate constitui o explicație pentru propensiunea mare a persoanelor trecute de 50-55 de ani de a se pensiona anticipat sau fără stagiul complet. Ponderea persoanelor pensionate fără stagiul complet și a celor pensionate anticipat era de aproximativ 40% în 2009. Studiile indică o vârstă efectivă de pensionare cu 7.5 ani mai mică decât vârsta legală în cazul femeilor cu 3,4 ani în cazul femeilor, spre deosebire de media statelor OECD unde vârsta efectivă și cea legală

de pensionare sunt foarte apropiate⁵. Datele indică ca fiind perfect plauzibil ca motivația pentru pensionarea anticipată să fie legată de situația socio-economică dificilă a categoriei de vârstnici care sunt ocupați, dar ne-salariați, dat fiind faptul că, așa cum am arătat anterior, situația vârstnicilor de peste 55 de ani care sunt pensionați este cu mult mai bună decât a persoanelor care muncesc ca lucrători pe cont propriu sau lucrători casnici neremunerați. De asemenea, atunci când vorbim de speranța de pensionarea anticipată sau fără stagiul complet, trebuie să avem în vedere și starea de sănătate a populației, mai exact speranța de viață sănătoasă, care este de 57,8 ani pentru femei și 57,7 ani pentru bărbați (în 2012, conform datelor Eurostat), mult sub media UE 28 (61,9 și respectiv 61,3).

Pentru a înțelege mai bine situația, e nevoie de o analiză atentă a situației vârstnicilor pe piața muncii.

2. Accesul vârstnicilor pe piața muncii

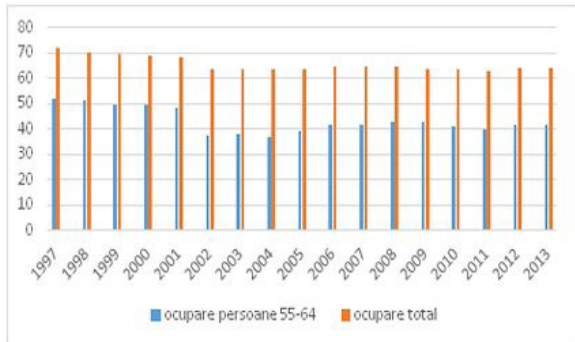
2.1. Populația vârstnică – rată a ocupării prea mică și în scădere

Rata de ocupare în rândul vârstnicilor este foarte scăzută. România e cu 10 puncte procentuale sub media europeană, cu un nivel apropiat celui din țările din regiune sau Europa de Sud, dar foarte departe de state dezvoltate cum ar fi Marea Britanie, Germania, Suedia. De asemenea, în pofida unor mici variații anuale, tendința generală este de descreștere a ocupării acestui segment de populație - în 1997 - aveam o rată a ocupării vârstnicilor de 52%, iar în 2013 - de 41%. Această tendință este opusul la ceea ce se întâmplă în alte state din UE-27, unde rata ocupării a crescut de la 36% în 1997 la 50% în 2013. Studiile ne arată că în România populația cu calificare mai scăzută începe să-și piardă ponderea în angajare încă de la vârsta de 55 de ani și estimează că acest fenomen nu se va schimba cel puțin încă 15 ani (Banca Mondială, 2014).

5. <http://cursdeguvernare.ro/pensionarea-romaneasca-o-comparatie-pe-ultimele-date-cu-europa-si-cu-lumea-nicaieri-ca-lanoi.html>

Gravic 10. Rata ocupării la nivel național și în rândul persoanelor vârstnice (55-64 ani)

Sursa: Eurostat

Deși în cifre absolute numărul persoanelor vârstnice ocupate a crescut cu mai bine de 300.000 în ultimii 10 ani, rata ocupării vârstnicilor nu a crescut decât nesemnificativ (de la 36,9% în 2004 la 41,5% în 2013). În acest interval de timp, numărul total al persoanelor ocupate din România a rămas relativ stabil, în timp ce numărul tinerilor ocupați pe piața muncii (15-24 de ani) a scăzut dramatic - de la 993.000 în 2004 la 604.000 în 2013. Acest lucru ne indică că, de fapt, creșterea numărului persoanelor vârstnice ocupate se datorează îmbătrânirii populației și nu creșterii accesului vârstnicilor pe piața muncii.

Tabel 3. Evoluția numărului de persoane vârstnice ocupate în perioada 2004-2013

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Total ocupați 55-64	796.6	869.7	946.2	963.0	1,035.9	1,052.2	1,051.5	1,063.5	1,128.3	1,153.1

Sursa: Eurostat

Paradoxal, deși avem o rată scăzută de ocupare în rândul segmentului de vârstă 55-64, rata șomajului în interiorul acestui grup de vârstă este foarte mică – de aproape două ori mai mică față de media la nivel național (3,5% față de 6,7% în Q2 /2014). Același lucru e valabil și pentru segmentul de vârstă 45-49 de ani – 4,8%. De fapt, segmentul vârstnicilor reproduce un fenomen valabil și la nivel național – România are o rată a ocupării care e mai mică decât media europeană și care coexistă cu o rată a șomajului care este printre cele mai mici din UE. O posibilă explicație pentru această situație este includerea în rândul categoriei de persoane ocupate a celor care practică munci domestice ner-

emunerate sau munci agricole – această metodă are un efect de descreștere a ratei șomajului și de creștere artificială a ratei ocupării, dar care, în afara unei cosmetizări statistice, nu rezolvă problemele sociale acute ale vârstnicilor sau ale populației în general.

De aceea, mai important decât să ne uităm la rata ocupării este să analizăm structura și calitatea ocupării vârstnicilor. O privire aruncată asupra datelor statistice ne arată că avem prea puține locuri de muncă salariate și prea multe persoane care lucrează pe cont propriu sau ca lucrător casnic remunerat. De asemenea, ocuparea mare a vârstnicilor în agricultură – de cele mai multe ori fiind vorba de o agricultură de subzistență – este o problemă. Toate aceste caracteristici ale ocupării afectează calitatea vieții vârstnicilor, au efecte asupra incluziunii sociale a acestora și cel mai probabil au un efect puternic asupra deciziei de pensionare, încurajând inactivitatea.

2.2. Vârstnici ocupați pe piața munci - prea puțini salariați

Dintr-un milion și ceva de persoane ocupate, cu vârsta cuprinsă între 55 și 64 de ani, un pic mai mult de jumătate sunt salariați. Cealaltă jumătate sunt fie lucrători casnici neremunerați, fie lucrători pe cont propriu.

Deși, așa cum arătam mai sus, rata ocupării vârstnicilor la nivel național a rămas relativ constantă în ultimii 10 ani, înregistrând doar o ușoară creștere, structura ocupării a cunoscut o ameliorare semnificativă: numărul salariaților aproape că s-a dublat în 2013 față de 2004, în timp ce numărul non-salariaților a rămas constant. Cu toate acestea, foarte probabil că această creștere reprezintă nu doar un rezultat al accesului sporit al vârstnicilor la piața muncii, ci și un rezultat al procesului de îmbătrânire demografică, în care cohorte semnificative de persoane salariate au trecut de vârsta de 55 de ani. Această evoluție demografică, constând în îmbătrânirea populației salariate ar putea explica parțial scăderea ratei vârstnicilor cu vârsta între 55-

64 de ani care suferă de privațiuni materiale severe (de la 42.9% în 2007 la 27.3% în 2013) sau care sunt expuși riscului de sărăcie și excluziune socială (de la 50% în 2007 la 35% în 2013). De fapt, e foarte posibil ca în cazul vârstnicilor nepensionați, reducerea nivelului de sărăcie să fie parțial explicată de o îmbătrânire a populației salariate, care e prin natura sa mai puțin expusă riscului sărăciei.

Tabel 4: Evoluția structurii ocupaționale a vârstnicilor (55-64 de ani)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Salariați 55-64	253.3	312.5	404.5	402.6	463.6	493.4	497.7	534.0	580.4	619.5
Ocupați non-salariați	543.3	557.2	541.9	560.4	572.3	558.8	553.8	529.6	547.9	533.7

Sursa: Eurostat

Totuși, raportat la numărul total de vârstnici - activi și inactivi - numărul salariaților este disproporționat de foarte mic. Pentru a avea dimensiunea corectă a populației vârstnice salariate, trebuie să subliniem că în anul 2013, conform Eurostat, din totalul de 1.153.000 de persoane ocupate (55-64 de ani) și 1.583.500 persoane inactivе (55-64 de ani), doar 619.500 erau salariați. Această cifră reprezintă mai puțin de o treime din totalul celor ocupați și mai puțin de o treime din totalul vârstnicilor activi și inactivi. Numărul celor ocupați dar ne-salariați era, tot în 2013, de 533.700, dintre care 370.300 reprezentau lucrători pe cont propriu și 163.000 lucrători casnici neremunerați. Este de menționat că dintre lucrătorii pe cont propriu, 118.100, deci aproape o treime, lucrează în regim part-time.

2.3. Vârstnicii pe piața muncii - prea mulți vârstnici ocupați în agricultură.

Concentrația cea mai mare a persoanelor vârstnice ocupate este în agricultură – peste 500.000, adică aproape jumătate din totalul celor ocupați. De asemenea, din totalul vârstnicilor ce lucrează pe cont propriu (55-64), mai bine de 2/3 sunt concentrați în agricultură. De fapt, populația vârstnică e supra-reprezentată față de alte categorii de vârstă în rândul lucrătorilor pe cont propriu din agricultură: așa cum spuneam, 2/3 din lucrătorii pe cont propriu cu vârsta între 55-64 de ani sunt concentrați în agricultură, în timp ce în segmentul de populație 25-

49 de ani procentul e de 50% , iar la nivel național – de 30%. Întrucât agricultura din România înseamnă, de regulă, o agricultură de subzistență, e de presupus că aceste persoane, ocupate formal, sunt de fapt persoane angrenate într-o activitate extrem de puțin productivă, asociată cu nivel de trai foarte scăzut. Structura ocupării, cu concentrația masivă în agricultură, ne arată că piața muncii din România are carențe structurale atunci când vine vorba de integrarea populației de peste 55 de ani.

Un studiu INS a ajuns la concluzia că majoritatea covârșitoare a pensionarilor ocupați, care își continuă activitatea după ieșirea la pensie lucrează în sectorul agricol (97,0%) și aveau statut profesional de lucrător pe cont propriu sau lucrător familial neremunerat (98,5%) (Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice, 2014). Principalul motiv (90,5%) îl reprezintă necesitatea asigurării de venituri suficiente pentru gospodărie.

Tabel 5: Ocuparea vârstnicilor în agricultură

Total persoane 55-64 ani ocupate în agricultură	537.900
Total persoane 55-64 lucrători pe cont propriu ...	374.000
... din care ocupați în agricultură	286.200

Sursa: Eurostat, date 2013/2014

2.4. Inactivitatea în rândul vârstnicilor

România are una dintre cele mai înalte rate de inactivitate în rândul populației cu vârsta cuprinsă între 55 și 64 de ani – 55% față de 44% media europeană și 34% media națională (Eurostat, Q2 2014). Studiile atestă o reducere semnificativă a numărului de persoane angajate în jurul vârstei de 50 - 54 de ani, vârstă la care 20 % dintre femei și 17 % dintre bărbați sunt deja pensionați, majoritatea prin

programul de invaliditate (Banca Mondială, 2014). Între vârstele de 55 și 59 de ani există deja 2,5 femei pensionare pentru fiecare femeie angajată. În mod similar, între vârstele de 60 și 64 de ani există deja 4,5 bărbați pensionari pentru fiecare bărbat angajat.

Dintre totalul de aproximativ 1.500.000 de vârstnici inactivi, doar 100.000 ar dori să muncească (Eurostat). Restul, un milion patru sute de mii din persoanele vârstnice (55-64) inactive declară că nu își doresc să muncească/să fi continuat munca (Eurostat). Procentul celor pensionați – pe segmentul de vârstă 50-69 și care ar fi vrut să mai muncească este printre cele mai mici din Europa – 18% față de 28 % media UE în 2012 (dar similar sau chiar mai mare decât a altor state din regiune: Ungaria 17 % , Lituania 10 % sau Polonia 7 %). Practic, ceea ce se întâmplă în România este că, o dată atinsă vârsta la care o persoană e eligibilă pentru pensionare, acea persoană întrerupe munca – voluntar sau la cererea angajatorului - și își revendică dreptul la pensie⁶. În 2006, 81,8% din cei pensionați și pensionați anticipat o făcuseră pe motiv că atinseseră vârsta de pensionare /au preferat să întrerupă munca.

Motivele pot avea legătură cu calitatea joasă a ocupării, care reprezintă un factor accelerator al deciziei de pensionare, dar și cu anumiți factori culturali, cum ar fi modelul de organizare al familiei, rolul vârstnicilor în creșterea nepoților, etc.

În orice caz, concluzia care se desprinde este aceea că populația vârstnică este o resursă slab folosită a economiei, ceea ce va face dificil, dacă nu imposibil, atingerea gradului de ocupare de 70% (Strategia Europa 2020)⁷. Implicațiile gradului mic de ocupare al vârstnicilor sunt multiple: în primul rând ele se repercutează asupra nivelului de trai al categoriei vizate, traducându-se în sărăcie, excluziune socială și privațiuni materiale. Într-al doilea rând, e vorba de efectele asupra economiei și a bugetelor publice, în condițiile în care avem un număr mic de angajați și

un număr în creștere a beneficiilor de pensii.

În România, până în prezent, principalele direcții de acțiune la nivelul politicilor publice care au vizat problema gradului scăzut de ocupate au fost legate de acordarea de facilități și stimulente pentru angajarea vârstnicilor, pe de o parte, iar pe de altă parte de creșterea vârstei de pensionare și înăsprirea condițiilor pentru pensionare anticipată. Astfel, vârsta de pensionare va crește până în ianuarie 2015, ajungând la 65 de ani pentru bărbați și 60 de ani pentru femei. Ulterior acestei date, vârsta de pensionare pentru femei va crește până la 63 de ani până în 2030. De asemenea, au existat discuții⁸ despre o creștere a vârstei de pensionare peste 65 de ani.

Considerăm că măsurile de creștere a vârstei de pensionare trebuie să țină cont de câteva particularități ale contextului românesc, cum ar fi starea de sănătate a populației vârstnice din România – speranța de viață sănătoasă (healthy life years) este foarte joasă în România, printre cele mai joase din UE (57 ani, față de media europeană de 61). Mai mult decât atât, la vârsta de 65 de ani speranța de viață sănătoasă este 5,1 ani pentru femei și 5,9 ani pentru bărbați (Eurostat, 2011), aproape jumătate față de media europeană (8,5 și respectiv 8,4) și de trei ori mai mică decât state precum Suedia, Norvegia sau Danemarca. O altă particularitate ce nu trebuie neglijată este speranța de viață la naștere, care este cea mai mică din UE alături de Bulgaria.

Nu în ultimul rând, atunci când se elaborează politicile referitoare la pensionare, o atenție specială trebuie acordată structurii și calității ocupării – România are o concentrare mare a ocupării (60% din total) în sectorul primar (agricultură) și secundar (industrie, construcții, minerit), cu mult peste media europeană (UE 27) de 30%⁹. Ocuparea în sectorul primar și secundar presupune, de regulă, munci manuale și care implică efort fizic, ceea ce devine dificil după o anumită vârstă și mai ales în condițiile unei stări de sănătate precare.

6. Nu la toate categoriile de salariați este vorba de „preferință” pentru pensionare. Uneori este o obligație legală. Exemplu: cadre didactice, conform art.284 din Legea educației naționale, nr.1/2011. Pensionarea nu mai este numai un drept, este și o obligație. Doar dacă angajatorii doresc să păstreze un angajat bun se întâmplă ca persoana respectivă să încaseze și pensia, dar să și lucreze.

7. http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2013-08-26-15448686-0-anexa1-strategie-anexe-xii.pdf

8. <http://www.romanalibera.ro/economie/finante-personale/creste-din-nou-varsta-de-pensionare--vom-munci-peste-65-de-ani-310951>

9. ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural.../2011/summary_tables_en.xls

Concluzii

Deși România a înregistrat evoluții pozitive în ultimii 10 ani în ceea ce privește incluziunea socială a vârstnicilor, rata vârstnicilor supuși riscului de sărăcie sau care suferă de privațiuni materiale severe este printre cele mai mari din Uniunea Europeană. Evoluțiile pozitive de ansamblu pe care le-a înregistrat România ascund diferențe foarte mari între diverse categorii de vârstnici, în funcție de statutul ocupațional.

Per ansamblu, situația pensionarilor e cea care a cunoscut cea mai accentuată ameliorare din 2007 până în prezent. Puterea de cumpărare a pensiei a crescut, o dată cu rata de înlocuire pensie mediu-salariu mediu, iar procentul pensionarilor aflați în risc de sărăcie sau suferind de privațiuni materiale a scăzut considerabil. În pofida acestei evoluții pozitive, pensia de stat din România este printre cele mai mici din UE, la fel ca și raportul pensie mediu-salariu mediu. Categoriile cele mai vulnerabile de pensionari sunt formate din pensionarii agricultori, cei pensionați anticipat sau parțial, dar și pensionați pe limită de vârstă, dar care primesc pensii sub valoarea coșului de consum lunar. Îmbunătățirea situației pensionarilor s-a făcut însă cu prețul unui sistem de pensii supus riscului de nesustenabilitate. Trebuie găsite soluții pentru creșterea sustenabilității, în principal prin îmbunătățirea colectării și creșterea atât a gradului de ocupare, cât și a calității ocupării.

Cu toate acestea, situația socio-economică a vârstnicilor pensionați este cu mult mai bună decât în cadrul vârstnicilor ocupați, dar care nu sunt salariați, ci lucrători pe cont propriu sau lucrători domestici. Partea rea este că, în timp ce situația pensionarilor a cunoscut în ultimii ani o evoluție pozitivă, sub aspectul sărăciei și excluziunii sociale situația lucrătorilor neremunerați și a lucrătorilor casnici fie nu s-a îmbunătățit, fie s-a înrăutățit în cazul anumitor segmente de vârstă. Această situație accentuează faptul că în România statutul de persoană ocupată nu reprezintă o garanție pentru o viață decentă sau pentru ieșirea din situația de excluziune socială. În același timp, este posibil ca propensiunea către pensionare rapidă - fie anticipată, fie imediat după atingerea vârstei de pensionare - să se datoreze în bună măsură condițiilor precare de muncă și calității joase a ocupării din România.

În pofida salariilor din România, reputeate pentru a fi cele mai mici din Uniunea Europeană, statutul de salariat este cel care duce la creșterea șanselor de a ieși din sărăcie. Rata persoanelor vârstnice salariate în risc de sărăcie nu doar că s-a ameliorat simțitor în ultimii 5 ani, dar este și foarte aproape de media europeană. Aceeași tendință pozitivă s-a înregistrat și în ceea ce privește salariații ce suferă de privațiuni materiale severe, deși aici ne situăm în continuare la coada clasamentului statelor UE. Concluzia care se desprinde în urma acestei situații este aceea că nu trebuie să țintim doar o rată cât mai mare a ocupării, cât mai ales o modificare a structurii ocupării, în sensul creării mai multor locuri de muncă salariate accesibile atât persoanelor vârstnice, cât și altor categorii.

În acest sens, trebuie subliniat că numărul vârstnicilor salariați, raportat la numărul vârstnicilor ocupați nesalariați (lucrători pe cont propriu sau lucrători casnici) a crescut simțitor în ultimii 10 ani, ajungând mai mult decât dublu în 2013 față de 2004. În același timp, numărul lucrătorilor casnici și a lucrătorilor neremunerați a rămas constant. Aceste evoluții s-au produs pe fondul unei rate a ocupării vârstnicilor care a rămas constantă, ceea ce ne îndreaptă către concluzia că această creștere a numărului salariaților vârstnicilor s-ar putea să fie efectul îmbătrânirii demografice, având o situație în care cohorte de salariați au trecut, de la an la an, pragul vârstei de 55 de ani. În orice caz, această evoluție pozitivă a numărului salariaților este cel mai probabil responsabilă de scăderea per ansamblu a ratei de sărăcie și privațiuni materiale severe a vârstnicilor încadrați pe piața muncii, fiind demonstrat că salariații au o situație mai bună din acest punct de vedere.

Chiar dacă numărul salariaților a crescut în ultimii ani, structura ocupării vârstnicilor este în continuare una problematică. O foarte mare parte a persoanelor vârstnice sunt în continuare lucrători pe cont propriu sau lucrători neremunerați, în timp ce concentrația vârstnicilor în agricultură este foarte ridicată. De aceea, una dintre direcțiile predilecte trebuie să fie nu doar creșterea ocupării, ci și modificarea structurii ocupării, prin deplasarea accentului dinspre ocuparea de tip lucrător casnic neremunerat sau lucrător pe cont propriu în agricultură către locuri de muncă salariate. Acest lucru va avea un impact pozitiv – atât din punct de vedere so-

cial, prin creșterea nivelului de trai a vârstnicilor, cât și din punct de vedere economic, prin creșterea contribuțiilor la buget.

Nu în ultimul rând, politicile de creștere a gradului de ocupare care vizează creșteri ale vârstei de pensionare reprezintă măsuri hazardante și inadecvate contextului actual. Orice măsură de creștere a vârstei de pensionare trebuie să țină cont de faptul că avem o populație în vârstă bolnavă, cu speranță de viață redusă și care e ocupată în munci manuale ce necesită efort fizic. Prin urmare, eforturile de creștere a ocupării trebuie să fie direcționate mai degrabă către segmentul de vârstă 55-60 de ani, decât către țintirea categoriilor cu vârste mai înaintate. Acest segment trebuie menținut și integrat pe piața muncii prin creșterea atractivității oportunităților și beneficiilor asociate angajării.

Bibliografie

- 2012. „Active ageing and solidarity between generations. A statistical portrait of the European Union”. Comisia Europeană
- Andanut, C., 2009. « Romania 2010: Probleme și soluții în sistemul de pensii ». Prezentare în cadrul Conferinței Naționale de Pensii Private
- 2014. „Calitatea vieții persoanelor vârstnice din România”. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice
- 2012. « Concretizarea planului strategic de implementare a parteneriatului european pentru inovare privind îmbătrânirea activă și în condiții bune de sănătate ». Comisia Europeană
- 2013. „Contribuția politicilor publice la modernizarea și dezvoltarea sistemului de servicii sociale pentru persoane vârstnice”. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice
- 2009. „Evoluția sistemului național de pensii în perioada 1990-2009”. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice
- 2012. „Evoluția numărului de pensionari și cuantumul pensiilor din sistemul asigurărilor de stat și agriculturii în perioada 01.01-31.12. 2012”. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice.
- 2013. „Incluziunea socială a persoanelor vârstnice”. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice
- 2009. „Riscuri și inechități sociale în România”. Administrația Prezidențială
- 2008. „The life of women and men in Europe. A statistical portrait”. Comisia Europeană
- 2014. „Tranziția de la muncă la pensionare”. Consiliul Național al Persoanelor Vârstnice
- 2014. „Viața lungă, activă și în forță. Promovarea îmbătrânirii active în România”. Banca Mondială
- Zaman, C., 2013. „Pensions, health and long-term care Romania”. European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion

Resurse web:

- Eurostat. Baza de date statistice a Eurostat

Despre autor

Victoria Stoiciu este coordonator de proiecte în cadrul Friedrich-Ebert-Stiftung România. Este co-autor al volumului *Impactul crizei economice asupra migrației forței de muncă românești* (Paideea, 2011) și autor a numeroase articole în presă, precum și rapoarte de cercetare pe tema mobilității forței de muncă și incluziunii sociale.

Contact

Friedrich-Ebert-Stiftung Romania | strada Emanoil Porumbaru, nr 21, sector 1, București | www.fes.ro

Comenzi publicații: fes@fes.ro

Utilizarea comercială a produselor media publicate de Friedrich-Ebert-Stiftung nu este permisă fără acordul scris al FES.

Punctele de vedere exprimate în această publicație nu sunt în mod necesar identice cu poziția oficială a Fundației Friedrich Ebert.